

The Scientific Journal in Jurisprudence and Bases of Islamic law The 16 rd. Year/NO: 1 Spring 2023

مسئولیت مدنی در حقوق رقابت و مالکیت فکری حقوق اسلامی و اتحادیه اروپا

یحیی میرزا محمدی فرد قراخانلو^۱ ناصر مسعودی^۲ مصطفی نوراللهی^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۸/۱۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۱۷

چکیده

به دلیل تفاوت‌های فراوان از لحاظ شکلی و ماهوی در قوانین رقابت و متعاقب آن تاثیر آن بر مالکیت فکری دست‌یابی به هماهنگی بین‌المللی در این زمینه کار بسیار دشواری بوده است. در نظام‌های امروزی مسئولیت مدنی، مسئولیت‌های محض و نیابتی روز به روز در حال افزایش است در حالی که چنین مسئولیتی اثر بازدارندگی آنچنانی ندارد، زیرا در مسئولیت محض، شخص هر میزان احتیاط کند باز ممکن است مسئول شناخته شود و در مسئولیت نیابتی چون تقصیر را شخص دیگری مرتکب می‌شود، شخص مسئول هر میزان احتیاط کند، نمی‌تواند از خسارت جلوگیری کند. مسئولیت شخصی نیز چون مبتنی بر تقصیر عینی است در بسیاری از موارد نمی‌توانند به پیشگیری کمک کنند. قانون مسئولیت مدنی در سال ۱۳۳۹ نیز با درج ماده ۸ هرگونه ضرر و زیان وارده به حیثیت و اعتبار افراد را قابل مطالبه اعلام نمود. در سال ۱۳۶۲ نیز قانون تعزیرات در باب دسیسه و تقلب در کسب و تجارت مواد ۱۲۰ تا ۱۲۵ را به این موضوع اختصاص داد. با تصویب بخش تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده قانون مجازات اسلامی در سال ۱۳۷۵، تنها مواد ۵۲۹ و ۵۳۰ در خصوص جعل علامت بیان گردیده‌اند. در قوانین اتحادیه اروپا نیز مسئولیت مدنی در حقوق رقابت و حقوق مالکیت فکری پیش‌بینی شده است و راهکارهای لازم برای جبران خسارات ناشی از خطا و تقصیر پیش‌بینی شده است. این مقاله درصدد است به روش توصیفی-تحلیلی به بررسی موضوع مسئولیت مدنی در حقوق رقابت و حقوق مالکیت فکری در حقوق اسلامی و اتحادیه اروپا بپردازد.

واژگان کلیدی: مسئولیت مدنی، رقابت، مالکیت فکری، حقوق اسلامی، حقوق اتحادیه اروپا

^۱ دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران. y_mirzamohammadi@yahoo.com

^۲ استادیار گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران (نویسنده مسئول). masoudi.naser@yahoo.com

^۳ استادیار گروه حقوق، دانشگاه خاتم، تهران، ایران. m.nourollahi@khatam.ac.ir

۱. مقدمه

حقوق مالکیت فکری در راستای تعامل و هماهنگی با قواعد حقوق رقابت، به منظور جلوگیری از سوءاستفاده صاحبان آثار فکری از حقوق انحصاری شان راهکارهایی همچون کنترل رویه‌های ضد رقابتی در قراردادهای مجوز بهره‌برداری و صدور مجوزهای اجباری را اتخاذ نموده است. در مقابل اعمال قواعد حقوق رقابت در خصوص موضوعات فکری نیز مطلق و بدون قید نبوده بلکه حقوق رقابت با به رسمیت شناختن حق انحصاری صاحب اثر فکری، به دلیل مبنای حمایتی خاص اینگونه حقوق، یک سری از توافقات در برگیرنده حقوق فکری را علیرغم آنکه مشتمل بر شروط مغایر رقابت هستند از دایره شمول خویش مستثنی نموده است به عبارتی حقوق رقابت در خصوص قراردادهای در برگیرنده حقوق فکری از مواضع اولیه خود عدول نموده و پاره ای از این قراردادها را از شمول قاعده عام ممنوعیت توافقات مغایر رقابت، در راستای رفع تعارض و به عبارتی تعامل با حقوق مالکیت فکری مستثنی نموده است. از دیگر نقاط تعامل حقوق رقابت و حقوق مالکیت فکری می‌توان به ممنوعیت رقابت‌های غیرمنصفانه اشاره نمود. رقابت‌های غیرمنصفانه هم به موجب قواعد حقوق رقابت و هم به موجب حقوق مالکیت‌های فکری ممنوع گردیده است. حقوق مالکیت فکری نیز از صاحبان آثار فکری در برابر رقابت‌های غیرمنصفانه حمایت می‌نماید. یکی از ابزارهای مهم دولت‌ها برای ایجاد شرایط مناسب رقابتی و رفع هرگونه انحصار که به ضرر مصرف‌کننده منجر می‌شود، استفاده از حقوق رقابت است. هر دولتی برای پیشرفت اقتصاد خود تا حد امکان از انحصار جلوگیری می‌کند ولی در برخی مواقع، حتی در توسعه یافته‌ترین اقتصادها، موارد انحصاری به چشم می‌خورد که یکی از نمونه‌ها، حقوق مالکیت فکری است. بنابراین نقطه تلاقی میان حقوق مالکیت فکری و حقوق مصرف‌کننده در این بخش مباحث مربوط به حقوق رقابت می‌باشد. در ادامه به این موضوع پی خواهیم برد که چگونه حقوق رقابت با هر دو رشته حقوق مالکیت فکری و حقوق مصرف‌کننده در ارتباط است. (باقری و عباسی، ۱۳۹۱، ص ۶۰)

۲. مسئولیت در لغت و اصطلاح

برای درک بهتر معنا و مفهوم واژه مسئولیت در موضوع پژوهش به بررسی مفهوم لغوی و اصطلاحی مسئولیت می‌پردازیم:

۲-۱. مسئولیت در لغت

واژه مسئولیت، مصدر صناعی یا جعلی از مسئول است؛ به معنای ضمانت، ضمان، تعهد، مواخذه مواظب بودن به انجام امری، متعهد بودن و آنچه که انسان از وظایف و اعمال و رفتار و افعال عهده دار و مسئول آن باشد، آمده است. (دهخدا، ۱۳۶۷، ص ۴۴۸).

۲-۲. مسئولیت در لغت اصطلاح فقهی و حقوقی

واژه مسئولیت (ضمان) در اصطلاح فقیهان اسلامی به معنی تعهد شخص بر رفع ضرری که به دیگری وارد کرده، آمده است؛ این ضرر شامل هر ضرری می‌شود که خواء ناشی از تقصیر و یا ناشی از فعالیت، شخص باشد و هم چنین خواه ضرر بر نفس انسان و یا بر مال او باشد. طبق این معنا فقیهان مسئولیت را به معنای مسئولیت مدنی و مسئولیت کیفری به کار می‌برند. (جعفری لنگروردی، ۱۳۸۸، ص ۶۴۲)

۲-۳. مفهوم مسئولیت مدنی

مسئولیت به معنای قانونی آن، عبارت از التزام شخص به پاسخگویی اعمال و رفتار خویش در قبال مردم است که معیار تجلی آن اعمال و رفتاری است که موجب خسارت یا جنایت گردد. (محمدصالح ولیدی، حقوق جزای عمومی) هر چند که در قانون ایران هیچگونه تعریفی از مسئولیت ارانه نشده است و به همین دلیل از طرف حقوقدانان نیز به صورت یکسان تعریف نشده است ولی همگی آنها مسئولیت را به نوعی تعهد و التزام دانسته‌اند. معمولاً در هر مورد که شخص ناگزیر از جبران خسارت دیگری باشد و

در مقام ترمیم خسارتی باشد که به دیگری وارد آمده است گفته می شود که در برابر او مسئولیت مدنی دارد. (کاتوزیان، ۱۳۸۹، ص ۹)

مسئولیت مدنی به معنای عام (قراردادی و غیرقراردادی) به هر گونه تعهدی گفته میشود که قانون بر عهده شخص قرارداد داده باشد تا زیان وارده به دیگری را جبران کند اعم از این که ریشه ی قراردادی داشته باشد یا نداشته باشد اما مسئولیت مدنی به معنای خاص تنها مسئولیت غیر قراردادی را در بر میگیرد در حقوق ایران بیشتر حقوق دانان معنای خاص مسئولیت را مد نظر قرار دادند. همچنین در قواعد عمومی مسئولیت قراردادی که سخن از قوه قاهره و نقش آن در قطع رابطه ی سببیت میشود به تأثیری عامل انسانی در تحقق مسئولیت اینگونه اشاره شده است که اگر عامل انسانی (کارفرما) و تخلف از انجام تعهد همراه با قوه قهریه باشد تمام مسئولیت را بر عهده ی کارفرما میگذارند. (کاتوزیان، ۱۳۸۹، ص ۴۹۲)

۴-۲. مبانی فقهی مسئولیت مدنی تولیدکنندگان

مبنای حقوق، نیرو و جاذبه ی پنهانی پشتیبان قانون است که انسان را به اجرای قواعد آن وادار می سازد (کاتوزیان، ۱۳۷۷، ص ۱۹). در ایران به دلیل بافت مذهبی جامعه، می توان از روایات و قواعد اسلامی برای مبناسازی استفاده نمود. در منابع فقهی، مواردی وجود دارد که به ضمانت افراد در قبال خسارات ناشی از اعمال آنها اشاره شده است. به طور مثال در باب ضمان مریبی شنای طفل^۱ روایتی وارد شده که صانع را به رغم جهد و کوشش ضامن دانسته است و این حکم موید آن است که علت ضمان، تفریط وی است و مقتضی این امر آن است که اگر او تفریط نکرده باشد، ضامن نیست (شیروانی، ۱۳۸۶، ص ۱۷۸) مبنای روایی مبحث فوق، حدیثی از امام صادق علیه السلام است^۲ که افراد را نسبت به اموری که به آن ها واگذار شده، مسئول تلقی نموده است؛ هر کس موظف به حسن انجام کار بوده و در مقابل انجام ناصحیح امور می توان وی را مورد مؤاخذه و بازخواست قرار داد. (حرعاملی، بی تا، ص ۲۷۱)

علاوه بر این، از قاعده ی فقهی «التعزیر لکل عمل الحرام» می توان برای وضع قواعد و ضمانت اجراهای کیفری مناسب جهت مقابله با تولیدکنندگان کالای معیوب، آن گاه که عمل آنها از مصادیق فعل حرام می باشد، استفاده نمود. مطابق این قاعده، حاکم می تواند مرتکب هر فعل حرامی را به میزان مصلحت تعزیر نماید (موسوی خویی، ۱۴۲۸، ص ۴۰۷)

ایراد ضرر جسمانی به دیگران نیز از مصادیق بارز فعل حرام است که خود یکی از پیامدهای استفاده از کالاهای معیوب است. در کلام وحی، کسب مال و ثروت از طریق نامشروع مورد نهی قرار گرفته و در آیات ۱۸۸ سوره بقره و ۲۹ سوره ی نساء توصیه شده است^۳ که تولید کالای معیوب و تقلب در امر تولید یا عرضه ی کالاها و کسب منفعت از این طریق، یکی از راه ها و سبب های نامشروع کسب درآمد بوده و با عنایت به نهی خداوند کریم، چنین اعمالی حرام تلقی می شود.

۴-۱-۲. برخی مصادیق مسئولیت فروشنده ی کالا در فقه

انجام بعضی امور در فقه اسلامی در مقام انجام معامله، مذموم و حرام شمرده شده است که می تواند به عنوان مبنای برخورد با تولید کننده ی خاطی و سایر افراد مرتبط با تولید مانند توزیع کننده، فروشنده و غیره مورد استفاده قرار گیرد.

۴-۱-۱-۲. نجش

واژه ی «نجش» به فتح نون و سکون یا فتح جیم، در لغت به معنی پراکندن سخن، بحث کردن از چیزی و جمع کردن است (دهخدا، ۱۳۷۷، ص ۲۲۳۴۹). نجش به این معناست که شخصی بر قیمت کالایی که نمی خواهد آن را بخرد، بیافزاید تا این قیمت زیادی را به گوش دیگری برساند تا او نیز کالا را به قیمت بیشتری بخرد، چه میان ناچش و بایع تبانی شده یا نشده باشد و نیز گفته اند

«شخصی کالای دیگری را بستاید تا آن را رواج دهد؛ به شرطی که بین او و بایع تبانی باشد یا این که تبانی هم نباشد» (انصاری، ۱۳۸۳، ص ۱۶۴)

با عنایت به تفسیر دوم حرمت نجش به ویژه در حالتی که بین ناجش و بایع تبانی نباشد، نیازمند دلیل است و از عده ای از فقها در این صورت نقل به کراهت شده است (انصاری، ۱۳۸۳، ص ۱۶۴)

۲-۱-۴-۲. غش

واژه‌ی غش به معنای ظاهر کردن خلاف آنچه در دل باشد، خدعه کردن و گول زدن آمده است (دهخدا، ۱۳۷۷، ۱۶۴۷۳۰) حرام است و در این موضوع اختلافی نیست و روایات متواتر وجود دارد. از جمله از پیامبر اکرم با سندهای متعدد نقل شده است که: «در زمره ی مسلمانان نیست هر کس با مسلمانی غش کند». ظاهر اخبار این است که تحقق غش منوط به مخفی ماندن است. مانند آمیختن آب با شیر و مخلوط کردن مرغوب با نامرغوب یا قرار دادن حریر در جای سرد تا وزن بیشتری بگیرد و اگر امتزاج و مخلوط کردن به گونه ای باشد که مخفی نماند، حرام نیست و منصرف از غش است. به مواردی که امتزاج و مخلوط کردن طوری باشد که آشکار گردد، غش اطلاق نمی‌شود (انصاری، ۱۳۸۳، ص ۱۰۲)

بنابراین تولید کننده‌ای که در کالای تولیدی خود از طریق آمیختن جنس نامرغوب یا از هر طریق دیگری مرتکب غش شود و موجب ورود ضرر به مصرف کننده گردد، از جهت حقوقی و کیفری مسئولیت خواهد داشت.

۲-۲-۴-۲. قواعد فقهی

از جمله قواعد فقهی که مبنای مسئولیت است. «لاضرر»، «غرور»، «تسبیب» و «من له الغنم فعلیه الغرم» است.

۲-۱-۲-۴-۲. قاعده لاضرر

قاعده ی لاضرر به عنوان یکی از مهم ترین قواعد فقهی می تواند بیشترین کاربرد را در این بحث داشته باشد. مطابق این قاعده، مردم از ضرر رساندن به یکدیگر منع شده و در صورت ایراد خسارت، ملزم به جبران آن شده اند.

در مورد مفاد قاعده ی لاضرر بین فقها اختلاف نظر وجود دارد. عده ای عقیده دارند مطابق این قاعده، حکم ضرری در اسلام وجود ندارد. لذا هرگاه وجوب حکمی در اسلام سبب ورود ضرر شود، آن وجوب برداشته می شود. در مقابل عده ای معتقدند مطابق این قاعده، موضوع ضرری در اسلام موجود نیست. (محقق داماد، ۱۸۵، ص ۱۳۷) قاعده ی لاضرر و لاضرار که یکی از مهم ترین قواعد فقهی است، متضمن ضرورت جبران زیانی است که بدون حق وارد شده است؛ اعم از این که ناشی از عدم اجرای قرارداد باشد یا ناشی از ضمانات قهری. وقتی کسی از کالایی آسیب دید، تفاوتی نمی کند که قراردادی موجود باشد یا نباشد. (جعفری تبار، ۱۳۷۵، ص ۵۹)

۲-۲-۲-۴-۲. قاعده غرور

مطابق قاعده ی غرور، هرگاه از شخصی عملی صادر شود که باعث فریب خوردن شخص دیگر گردیده، و از این رهگذر ضرر و زبانی متوجه او شود، شخص نخست ضامن است و باید از عهده ی خسارت وارده برآید. (محقق داماد، ۱۳۹۰، ص ۱۳۶۳)

۲-۳-۲-۴-۲. قاعده من له الغنم فعلیه الغرم

مطابق این قاعده، هر کس از کاری سودی ببرد، غرامت آن کار هم با اوست. مسئولیت ناشی از این قاعده، کاملاً اخلاقی است و بر خلاف آنچه تصور شده، مسئولیت اخلاقی نیاز به تقصیر ندارد. عدالت اجتماعی اقتضاء می کند ثروتمند به همان میزان که کسب سرمایه می کند، متقبل مضرات عمل خویش نیز باشد، هر چند تقصیری نکرده باشد. (جعفری تبار، ۱۳۷۵، ص ۷۱).

۲-۴-۲-۴-۲. قاعده تسبیب

در تسبیب، شخص به طور مستقیم مباشر تلف کردن مال و ورود خسارت به دیگران نیست، بلکه مقدمات تلف را فراهم می کند؛ یعنی کاری انجام می دهد که در نتیجه ی آن کار، تلف واقع می شود. مانند آن که با انداختن پوست موز در معبر عام موجب سر خوردن اشخاص و آسیب آن ها می شود.

لزوم تقصیر در هیچ یک از مواد قانونی به صراحت ذکر نشده، اما مستنبط از مواد قانونی این است که در تسبیب، وجود تقصیر، شرط ایجاد مسؤولیت است (کاتوزیان، ۱۳۷۷، صص ۲۲ و ۳۰) در بررسی مصادیق موجبات ضمان به تسبیب، به مسؤولیت تعمیر کننده ی کشتی اشاره شده و شخصی که کشتی در حال حرکت در آب را تعمیر می کند و سبب غرق شدن کشتی می شود، ضامن جان و مال دیگران خواهد بود.

۳. حدود انحصار و ضمانت اجراها در حقوق رقابت اسلامی

برخی رفتارهای ضد رقابتی به علت حجم کوچک و بدون تأثیرشان در هر صورت ضد رقابتی محسوب نمی شوند. ماده (۵۰) قانون ا. س. ک. ا (۴۴) مقرر می کند افراد صنفی عرضه کننده جزئی از شمول فصل نهم قانون مستثنی هستند. همچنین تبصره ماده (۴۴) قانون نیز قراردادهای میان تشکل کارگری و کارفرمایی را هم استثناء محسوب کرده است.

در ایران براساس ق. ا. س. ک. ا (۴۴)، نهاد دیگری نیز بر فرایند رقابت در مرحله ی عالی در راستای نظارت و تطبیق مصوبات «شورای عالی اجراء سیاست های کلی اصل چهل و چهارم (۴۴) قانون اساسی» با قانون نظارت می کند که دارای اختیار قابل توجهی در ملغی الاثر کردن مصوبات این شورا دارد. رئیس مجلس شورای اسلامی بر اساس تبصره ماده (۳۸) قانون مذکور و اختیارات مربوط به اصل (۱۳۸) قانون اساسی می تواند با بررسی مصوبات شورا، در صورت احراز مغایرت جهت اصلاح یا لغو مفاد مغایر مراتب را به شورا اعلام نماید. نظر رئیس مجلس ظرف یک هفته از اعلام مغایرت براساس قانون نحوه اجرا اصول هشتماد و پنجم و یکصد و سی و هشتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در رابطه با مسؤولیتهای رئیس مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۶۸/۱۰/۲۶ با اصلاحات و الحاقات بعدی لازم الاجرا و غیرقابل اعتراض است.

۴. حدود انحصار و ضمانت اجراها در حقوق رقابت اتحادیه اروپا

در حقوق رقابت اتحادیه اروپا در خصوص سوء استفاده از موقعیت مسلط، هیچگونه معافیتی پیش بینی نشده است و این رویه ی ضد رقابتی به طور کلی ممنوع شده است. معافیت های پیش بینی شده در بند ۳ ماده ۸۱ نیز مختص به همان ماده بوده و شامل ماده ۸۲ نمی شود. لیکن بعضی رفتارها در اجرا از شمول ماده ۸۲ معاهده اتحادیه اروپا مستثنی شده اند، هر چند مفهوم استثناء، به صورت خاص در رابطه با ماده ۸۲ معاهده شناسایی نشده است. این رفتارها شامل:

الف) رفتاری که به تمرکز با یک بعد (اندازه) اجتماعی منتج خواهد شد و در نتیجه ی آن، موضوع مقررات راجع به ادغام اتحادیه اروپا قرار می گیرد.

ب) رفتار انجام شده، توسط یک بنگاه مامور به انجام خدمات مرتبط با منافع اقتصادی عمومی انجام شده باشد، تا آنجا که اجرای ماده ۸۲ معاهده مانع انجام تکالیف و وظایف مختص آن بنگاه می شود.

قانون رقابت انگلیس، برخی از رفتارها را به شرح زیر از شمول قواعد فصل ۲ (راجع به سوء استفاده از موقعیت مسلط) استثناء کرده است:

الف) رفتاری که منجر به تمرکز با یک بعد اجتماعی می شود و در نتیجه ی آن، موضوع مشمول مقررات اتحادیه اروپا شود؛

ب) رفتاری که از یک بنگاه مأمور به انجام خدمات عمومی سر زده تا جایی که این ممنوعیت، مانع عملکردش در زمینه ی وظایف مشخص شده برای آن بنگاه شود؛

ج) تا حدی که رفتار انجام شده توسط بنگاه برای برآورد کردن یک نیاز قانونی باشد.

۵. دستورالعمل ۹۵/۲۰۰۱ راجع به ایمنی محصولات در حقوق رقابت اتحادیه اروپا

این دستورالعمل ایمن بودن کالاهای موجود در بازار را به منظور حمایت از مصرف کننده مقرر می کند و تأثیری در حقوق زیان دیده براساس دستورالعمل ۱۹۸۵/۷۳۴ نخواهد داشت.

اهدافی که برای این دستورالعمل پیش بینی شده است عبارتند از:

۱- از بین بردن آثار نامطلوبی که تفاوت قواعد مسئولیت تولید کننده کالا بر رقابت بین بنگاههای تابع کشورهای عضو جامعه اقتصادی اروپایی می گذارد.

۲- برداشتن موانعی که به واسطه ی قوانین مسئولیت بر سر راه حمل و نقل و جابجایی آزادانه کالا بین کشورهای عضو جامعه اقتصادی به وجود می آید.

۳- از بین بردن نابرابری بین اتباع کشورهای عضو جامعه اقتصادی اروپایی در خصوص حمایتی که از ایشان در برابر خسارتی که ناشی از استفاده و مصرف کالاهای معیوب و خطرناک بعمل می آید.

یکی از شاخصه های خاص دستورالعمل ۳۷۴-۸۵ جامعه اقتصادی اروپایی، پیش بینی مسئولیت بدون تقصیر برای جبران خسارت ناشی از مصرف و استفاده ی کالای معیوب و خطرناک است.

مجلس اتحادیه اروپا، در سال ۱۹۸۵ با الهام از نیازهای اقتصادی قواعد نمونه ای مثبتی بر مسئولیت محض تولید کننده به وجود آورد. کشورهای عضو را مکلف ساخت که بر مبنای این طرح نمونه درباره ی مسئولیت تولید کننده قوانین جدیدی وضع کنند.

از نکات برجسته این طرح میتوان به موارد ذیل اشاره نمود:

۱- در قانون جدید مسئولیت نوعی و محض است.

۲- از تحولاتی که در این قانون به چشم می خورد، گستردگی قلمرو مسئولیت محض است، که هر زیان دیده می تواند به آن استناد کند و نباید آنرا به رابطه فروشندگان حرفه ای و مصرف کنندگان اختصاص داد.

۳- تحول در تعریف محصول معیری که در فصول آتی بررسی می شود. (ارکان مسئولیت مدنی)

۴- در این قانون پذیرفته شده که امکان جمع مسئولیت قراردادی و قهری وجود دارد.

بدین معنا کسی که از بابت اجرا نشدن تعهد قراردادی خسارت می خواهد، در صورتی که تفصیر هر دو وصف قراردادی و قهری را دارا باشد می تواند به قواعد مسئولیت قهری استناد کند و ملزم به نابعیت از قرارداد نیست. بند ۱ ماده ۱۳۸۶ قانون مدنی فرانسه مقرر می دارد: «تولید کننده مسئول خسارت ناشی از عیب محصول خویش است، خواه میان او و زیان دیده قراردادی باشد یا نباشد». (دستورالعمل ۳۷۴-۸۵ جامعه اقتصادی اروپایی)

۶. مسئولیت تولید کننده کالا در حقوق داخلی اسلامی

حقوق مصرف به عنوان یکی از مباحث مهم حقوق و اقتصاد مطرح بوده و پیشرفت فناوری و گسترش چشم گیر فرایند تولید، بر اهمیت آن افزوده است. به منظور حمایت از مصرف کننده در مقابل تولید کننده متخصص، حقوق مختلفی در نظر گرفته شده است.

یکی از مهم ترین این حقوق، حق برخورداری از کالا و خدمات سالم و با کیفیت مناسب و عاری از عیوب است به منظور تضمین این حق، نظام حقوقی ایران نیز ضرورت حمایت از مصرف کننده را دریافته و این اندیشه در دو دهه ی اخیر از سوی حقوقدانان

ایرانی مورد حمایت مستمر قرار گرفته است. (قاسمی حامد، ۱۳۷۵، ص ۹۱)

۷. مبنای مسئولیت مدنی عرضه کننده کالا و خدمت

مسئولیت تولید کنندگان کالا به عنوان شاخه ای از مسئولیت مدنی از حیث مبنا مراحل متعددی را گذرانده که از مبنای مسئولیت قراردادی شروع و به مبنای مسئولیت محض منتهی می شود. مشکلات عمده ای که پیرامون هر کدام از مبانی مسئولیت قراردادی

و مسئولیت غیر قراردادی مبتنی بر تقصیر وجود داشت، و نیز ضرورت های اقتصادی سرانجام زمینه ساز اقدام خطیر اتحادیه اروپا در سال ۱۹۸۵ شد که به موجب آن قواعد نمونه ای ارائه گردید که از حیث مبنا مبتنی بر مسئولیت محض بود و کشورهای عضو اتحادیه ملزم به رعایت آن مبنا در قوانین جدید خود شدند.

۷-۱. مسئولیت بر مبنای نظریاتی تقصیر

مسئولیت تولید کنندگان کالا به عنوان شاخه ای از مسئولیت مدنی از حیث مبنا سیری تکاملی را پیموده که از مسئولیت قراردادی شروع و به مسئولیت غیر قراردادی منتهی می شود. در قرارداد اگر کسی تعهد ناشی از قرارداد را انجام ندهد و خسارتی به بار آید طرف مقابل حق دارد از او خسارت بگیرد و قانون مدنی آن را «خسارت عدم انجام تعهد» نامیده است و این مسئولیت که متعهد در مقابل متعهدله پیدا می کند «مسئولیت قراردادی» نام دارد، زیرا با انعقاد یک قرارداد متعهد مکلف است که به تعهد خویش عمل کند و الا در مقابل متعهدله مسئول است. اگرچه مسئولیت قراردادی عرضه کنندگان کالا و خدمات را می توان با دلایلی از قبیل:

۱- مسئولیت بر مبنای تضمین ایمنی کالا (بایع از طریق لفظ یا عمل خود تعهد صریحی برای خود به وجود می آورد که کالای سالم ارائه دهد)

۲- مسئولیت بر مبنای تعهد به تسلیم کالا

۳- تعهد مبنی بر مطابقت کالا با قرارداد

۴- مطابقت کالا با کیفیت مطلوب

۷-۲. مسئولیت بر مبنای نظریه خطر

در این نظر به صرف وجود رابطه سببیت بین عیب کالا یا خدمت و ورود ضرر کافی است و نیازی به اثبات تقصیر عرضه کننده نیست. در این نوع از مسئولیت به شیوه ی عمل تولید کننده توجهی نمی شود تا ارتکاب تقصیر از ناحیه ی او، مبنای مسئولیت باشد بلکه خود کالای معیوب قطع نظر از تقصیر سازنده و عرضه کننده در جریان طرح تولید و عرضه محصول متطور مسئولیت محض است.

۷-۳. مسئولیت محض ناشی از عیب تولید در اتحادیه اروپا

اتحادیه اروپا به دنبال ایجاد بازار واحد و نیاز به سیستم هماهنگ مسئولیت اقدام به وضع دستورالعمل ۱۹۸۵ در مورد مسئولیت ناشی از کالاهای معیوب نمود که یکی از ابزارهای اصلی حمایت از مصرف کننده در اروپا می باشد. پیش نویس این دستورالعمل در سال ۱۹۷۶ ارائه شد و در سال ۱۹۸۵ به تصویب رسید. فرانسه به عنوان یکی از اعضا اتحادیه مقررات این دستورالعمل و مسئولیت بدون تقصیر را با اضافه کردن ماده ۱۳۸۶ مکرر در ۱۸ بند به قانون مدنی خود وارد کرد که عمدتاً مقررات بندهای آن عین دستورالعمل می باشد. نکته ی قابل توجه در تصریح بند ۱ ماده فوق به این امر است که خواه تولید کننده به وسیله ی قرارداد با زیان دیده ارتباط داشته باشد یا نه مسئول است. طبق بند ۱۰ این ماده تولید کننده مسئول محصول معیوب است اگرچه کالا را مطابق قواعد تجاری استاندارد و مجوزهای مربوط تولید کرده باشد. البته اگر عیب به خاطر تبعیت از قوانین و مقررات آمره باشد موجب براءت وی می گردد.

۷-۴. مسئولیت محض ناشی از عیب تولید در قانون حمایت از مصرف کنندگان

مسئولیت محض، تولید کننده کالای معیوب را در برابر هر زیان دیده مسئول قرار می دهد بر این مبنا ضرورتی ندارد که تقصیر ثابت گردد و اثبات معیوب بودن کالا و رابطه سببیت بین عیب و ضرر، تولید کننده را مسئول می کند. به دلیل ضرورت های فوق قانون گذار ایران با ارائه لایحه حمایت از حقوق مصرف کنندگان که کلیات آن در سال ۸۴ به تصویب رسید به این امر اهتمام

ورزید و طبق ماده ۴ پیش نویس لایحه فرق مقرر می ساخت: «در دعوی مطالبه خسارت، زیان دیده فقط باید ثابت کند به او زیان وارد شده و زیان بطور متعارف ناشی از عیب کالا با خاله مت بوده است».

۵-۷. مسئولیت بر مبنای نظریه تضمین حق

از نظر استارگ باید از «جنبه ی زیان دیده» به جستجوی مبنای مسئولیت مدنی پرداخت و از رساله هایی که مبنای مسئولیت مدنی را از جنبه ی وارد کننده ی زیان مورد مطالعه قرار داده بودند، انتقاد می کند. به نظر وی نظریه های «خطر» و «تقصیر» که شرایط تحقق مسئولیت مدنی را تنها از جنبه ی وارد کننده زیان مورد توجه قرار می دهند، «شخصی» محسوب میشوند: طرفداران نظریه تقصیر تعهد به جبران خسارت را ناشی از تقصیر وارد کننده ی زیان و طرفداران نظریه خطر آن را ناشی از ایجاد محیط خطرناک توسط وی و یا به دست آوردن نفع از فعالیتش می دانند. در حالیکه به موقعیت حقوقی زیان دیده توجه نشده است. (بادینی، ۱۳۸۴، ص ۲۹۷)

در نتیجه، سود تولید و عرضه ی کالا را سرمایه دار می برد، ولی زیان آن را باید مصرف کننده تحمل کند. پس باید به هر تمهید که باشد از حقوق مصرف کننده حمایت کرد و پایه ی مسئولیت را بر تضمین حق او استوار ساخت. (کاتوزیان، ۱۳۸۷، ص ۱۳۳) ماده ۳ قانون حمایت از حقوق مصرف کننده مصوب ۱۳۸۸، عرضه کنندگان کالا و خدمات و تولید کنندگان را مکلف می کند که ضمانت نامه ای را که در بردارنده ی مدت و نوع ضمانت است همراه با صورت حساب فروش، که در آن قیمت کالا یا اجرت خدمات و تاریخ عرضه درج شده باشد به مصرف کنندگان ارائه نمایند. می توان گفت که در حال حاضر حکم عرف در معاملات این است که تعهد تولید کننده دایر بر تأمین ایمنی و سلامت کالا یا خدمت، دست کم در مدت ضمانت، یک تعهد به نتیجه است و او نمی تواند از زیر بار مسئولیت شانه خالی کند، مگر این که ثابت کند که ورود ضرر منسوب به او نیست (مواد ۲۲۷ و ۲۲۹ ق.م).

در بند ۳ ماده ۱ و بند یک ماده ۳ قانون حمایت از حقوق مصرف کنندگان نیز به این نوع ضمانت نامه اشاره شده است. بنابراین می توان گفت که جبران خسارات ناشی از کالا یا خدمت معیوب در مدت ضمانت نیز جزء تعهدات عرضه کننده و تولید کننده است. (بادینی، ۱۳۹۱، ص ۵۲۷)

۸. ارکان مسئولیت مدنی عرضه کنندگان کالا و خدمات در حقوق اسلامی

مسئولیت مدنی عرضه کنندگان کالا و خدمات معیوب نیز مستثنی از این مقوله نمی باشد و برای طرح این دعوی نیز وجود ارکان مسئولیت لازم و ضروری است. دعوای مسئولیت ناشی از تولید بر مبنای مسئولیت محض تولید کننده (با رویکرد حمایت از مصرف کننده)، گرچه دشواری اثبات تقصیر خواننده را ندارد اما دشواری های دیگری دارد مانند یافتن معیار برای انتخاب عامل اضرار با وجود اسیاب گوناگون مؤثر در وارد آمدن خسارت، و نیز تشخیص عیب و یافتن زمان معیوب شدن کالای مورد نظر. اینها مسائلی است که در بررسی ارکان دعوی مسئولیت مدنی عرضه کنندگان کالا و خدمات معیوب باید بررسی و ثابت شود. لذا در این فصل باید دریابیم که مراد از عیب در کالای معیوب چیست و چه زمانی رخ می دهد. و هم چنین تئوری هایی را که در نظام حقوقی کشورهای غربی و نظام حقوقی ما در مفهوم فعل زیانبار موجود است بررسی نماییم لذا مباحث این فصل را تحت عنوان ارکان دعوای مسئولیت مدنی ناشی از تولید معیوب در طی سه گفتار ۱- ضرر ۲- فعل زیانبار ۳- رابطه سببیت با رویکرد حمایت از مصرف کننده بیان می نمایم.

۸-۱. ضرر و خسارات ناشی از کالا و خدمات

برای ایجاد مسئولیتی که موجب طرح دعوی مسئولیت گردد، باید ضرری به خواهان وارد شده باشد. در غیر این صورت، اساساً موضوع درخواست جبران خسارت، به علت فقدان ضرر، منتفی است.

۲-۸. مفهوم عیب و ضمان عیوب پنهانی در حقوق اسلامی

در حقوق، عیب عبارت است از «زیاده یا نقیصه ای که در مال باشد، به طوریکه غالباً مصادیق آن مال آن نقیصه یا زیاده را دارا نباشند» و یا «عیب نقصی است که از ارزش کالا یا انتفاع متعارف آن بکاهد». (کاتوزیان، ۱۳۶۹، ص ۲۳۹) در قانون حمایت از حقوق مصرف کنندگان، عیب در بند ۴ ماده ۱ اینگونه تعریف شده است: «منظور از عیب در این قانون نقیصه، زیاده، تغییر حالتی است که موجب کاهش ارزش اقتصادی کالا یا خدمات گردد».

در محصولات متنوع صنعتی، به دشواری می توان از معیار «اصل خلقت» استفاده کرد. به عنوان مثال در معامله یک تندیس زیبا کع عیب آن به بهاء تراضی بستگی دارد، اصل خلقت چیست؟ این نکته را برخی از فقها دریافته و معتقدند که مقصود، نمونه و نمادی است که در اغلب موارد معیار داد و ستد و بازرگانی قرار می گیرد. (موسوی بجنوردی، بی تا: ۵۳)

۹. مفهوم عیب در حقوق اتحادیه اروپا در مورد مسؤولیت ناشی از عیب تولید

ماده ۶ دستورالعمل جامعه اقتصادی اروپا ناظر به مسؤولیت ناشی از تولید، عیب را این گونه تعریف کرده است «کالا وقتی معیوب می باشد که با توجه به همه شرایط از جمله عرضه کالا، استفاده متعارف قابل انتظار، زمان ورود به چرخه ی توزیع، ایمنی ای که شخص استحقاق انتظار آن را دارد فراهم نکند».

مفهوم عیب در حقوق اتحادیه اروپا در مورد مسؤولیت ناشی از عیب تولید در بردارنده شرایط زیر است:

۱. معیوب بودن کالا و معیار ضرر و منفعت

۲. معیار انتظار مصرف کننده. (Clark and others, 1989: p.52)

۱۰. آثار مسؤولیت مدنی عرضه کنندگان کالا و خدمات؛ جبران خسارت در حقوق اسلامی

پس از ایجاد شرایط و ارکان لازم برای تحقق یافتن مسؤولیت مدنی، زیان دیده می تواند در خواست جبران خسارت را به دادگاه صالح ارائه دهد و از حق قانونی خویش استفاده کند.

در این مرحله باید دید که طرفین این دعوی چه کسانی هستند و خواسته آنان چیست در مرحله اثبات دعوی و دفاع چه خواهند کرد و چه طریقی برای جبران خسارت زیان دیده ی دعوا موجود است. اینها مباحثی است که در فصل پیش رو تحت چند گفتار مجزا بررسی خواهند شد.

۱-۱۰. طرفین دعوی مسؤولیت مدنی ناشی از عیب تولید

مفهوم مصرف کننده و عرضه کننده به طور کامل در فصل اول بیان گردید. لذا از تکرار آن در این قسمت خودداری می نمایم. تنها نکته ای که در این باب قابل ذکر است آن است که از آن جایی که معمولاً باید مراحل مختلفی طی شود تا کالایی به دست مصرف کننده برسد. ابتدا تولید کننده کالا را می سازد و آن را به بازار عرضه می کند اشخاصی نیز به نام توزیع کننده امور مربوط به بازاریابی کالاها را بر عهده دار تا عمده فروشان به صورت عمده مبادرت به خرید کالا می نمایند و سپس به صورت جزئی آن را به خرده فروشان می فروشند و سرانجام کالا به دست مصرف کننده می رسد. به دلیل این گستره و به منظور تسهیل جبران خسارت زیان دیده، در قوانین جدید به مصرف کننده اختیار داده شده است تا بتواند علیه کلیه اشخاصی که در زنجیره ی تولید و توزیع دخالت دارند اقامه دعوا نماید و همگی آنان در مقابل مصرف کننده مسؤولیت تضامنی دارند و پس از جبران خسارت مصرف کننده می توانند طبق قواعد عمومی مسؤولیت مدنی به یکدیگر مراجعه نمایند که نحوه ی مراجعه در بخش دوم این مجموعه در مبحث تعدد اسباب بیان گردید. (بادینی، ۱۳۸۴، ص ۵۳۵)

۲-۱۰. خواسته دعوی و دفاع خواننده

در خصوص خواسته دعوی باید بیان نمود که لایحه حمایت از حقوق مصرف کننده که مقرر می نمود: «عرضه کنندگان کالا و خدمات، باید کلیه خسارات ناشی از عیوب کالا و خدمات را جبران نمایند» این لایحه غیر از عبارت ذکر شده در جای دیگری از انواع خسارت سخنی به میان نیاورد. براساس قانون حمایت از حقوق مصرف کننده مصوب سال ۱۳۸۸، خواسته دعوی مسئولیت ناشی از عیب تولید براساس فصول مختلف این قانون جبران خسارت ناشی از عیب تولید میباشد. این قانون هم در فصل دوم در بیان وظایف عرضه کنندگان کالا و خدمت و هم در فصل چهارم تحت عنوان نحوه رسیدگی و حمایت از مسئولیت جبران خسارات وارده به مصرف کننده در نتیجه ی عیب کالا و خامت سخن گفته است.

ماده ۱۹ قانون حمایت از حقوق مصرف کننده نیز به جبران خسارات وارده علاوه بر جزای نقدی متخلف اشاره نموده است. ماده ۱۷ نیز مقرر می نمود «در دعوی مطالبه ی خسارت، زیان دیده فقط باید ثابت کند به او زیان وارد شده و زیان به طور متعارف ناشی از عیب کالا یا خدمت بوده است، بنابراین طبق مواد لایحه، مصرف کننده نیازی به اثبات تقصیر تولید کنندگان و عرضه کنندگان کالا و خدمات نداشته و با اثبات این امر که به او زیان وارد شده و زیان به طور متعارف ناشی از عیب کالا یا خدمات بوده است محق به دریافت خسارت می برد.

اگر ما مسئولیت محض تولید کننده و عرضه کننده کالا و خدمت را نیز بپذیریم و مصرف کننده را از بار اثبات تقصیر رها سازیم، مانعی ندارد و حتی پاره ای از حقوق دانان بر این باورند که مسئولیت مدنی در فقه امامیه مبتنی بر «قابلیت استناد» است نه «تقصیر» اکنون با توجه به اینکه خواسته ی مصرف کننده را در دعوی مسئولیت مدنی ناشی از عیب تولید بررسی نمودیم باید دریابیم که در مقابل خواننده چه دفاعیاتی خواهد داشت تا از مسئولیت رهایی یابد. (بابایی، ۱۳۸۱، ص ۸۹-۴۹؛ بادینی، ۱۳۸۴، ص ۵۳۱)

ماده ۷ دستور العمل شماره ۸۵/۷۳۴ مورخ ۱۹۸۵ جامعه اقتصادی اروپا درباره مسئولیت ناشی از کالا تحت عنوان دفاعیات مواردی را که تولید کننده یا وارد کننده معاف از مسئولیت است بدین شرح بیان نموده است. تولید کننده به موجب قواعد این دستور العمل مسئول نخواهد بود چنانچه ثابت کنند:

- ۱- کالا را در معرض داد و ستد قرار نداده است (کالای مورد نظر را خواننده عرضه نکرده است).
- ۲- کالا را منطبق با شرایط تولید، تولید کرده است و عیبی که باعث ورود خسارت گشته در زمان عرضه کالا وجود نداشته و یا پس از آن بوجود آمده است.
- ۳- تولید کننده محصول را به منظور فروش با هر شکل دیگری از توزیع که هدف انتفاعی داشته تولید نکرده است (کالا در جریان تجارت عرضه شده است).
- ۴- کالای معیوب مطابق قوانین حکومتی تولید شده است.
- ۵- وضعیت دانش علمی و فنی در زمان عرضه محصول در حدی نبوده که عیب موجود در کالا را شناسایی کند.
- ۶- تولید کننده قطعه مسئول نخواهد بود اگر قادر باشد ثابت کند که عیب حادث شده، یا نتیجه طراحی محصول تمام شده است یا در نتیجه مشخصات معیوبی که به تولید کننده قطعه داده شده است. (کاتوزیان، ۱۳۷۸، ص ۱۴۶)

۱۱. طرح دعوی مسئولیت مدنی عرضه کننده کالا خدمت به نحو جمعی (class action) در قوانین اتحادیه اروپا

دعاوی جمعی را می توان در دو گروه عمده جای داد. دعاوی جمعی سنتی (Class Actions) و دعاوی جمعی اروپایی (Collective Action). در نوع سنتی یا کلاسیک دعاوی جمعی، دعوا توسط یک یا چند تن از ذی نفعان اقامه می شود و به حکم قانون، این افراد نماینده یا قائم مقام سایر ذی نفعان فرض می شوند این اشخاص اصالتاً از طرف خود و به نیابت از دیگران در دعوا دخالت خواهند داشت به همین دلیل نیز، حکم صادره نسبت به تمامی افراد ذینفع لازم الاجرا خواهد بود. لیکن در دعوی جمعی اروپایی، ادعای شخصی هر ذینفع در یک دعوا جمع شده و به طور یکجا و با یک رسیدگی واحد در مورد همه آن ها اتخاذ تصمیم خواهد شد. بنابراین، هر مدعی یا زیان دیده ای لزوماً باید ادعای خود را صراحتاً مطرح نموده و در دعوا مستقیم دخالت نماید زیرا حکم

صادره در این دعوا نسبت به اشخاصی که وضعی مشابه با مدعیان دارند اما به آنها نپیوسته اند، هیچ گونه اثری ندارد. (محسنی و همکاران، ۱۳۹۱، ۱۵۷-۱۸۲)

امکان اقامه ی چنین دعوایی در حوزه حمایت از حقوق مصرف کنندگان هر چند به دلایلی عملی تا سال ها مهجور و ناشناخته مانده بود ولیکن در حقوق ما پذیرفته شده است. به موجب ماده ۴۸ «قانون تجارت الکترونیکی» مصوب ۱۳۸۲: «سازمان های قانونی و مدنی حمایت از حقوق مصرف کننده می توانند به عنوان شاکی اقامه دعوی نمایند. ترتیب آن به موجب آیین نامه ای خواهد بود که به پیشنهاد وزارت بازرگانی و تصویب هیأت وزیران می باشد».

۱۲. شیوه های جبران سوء استفاده در مقررات اتحادیه اروپا

براساس مواد ۸۱-۹۱ معاهده اتحادیه اروپا حقوق رقابت سوء استفاده از موقعیت اقتصادی مسلط، در برگیرنده ی بهره برداری یک بنگاه اقتصادی از قدرت بازار و یا استفاده از راه های نامعقول تحصیل با حفظ قدرت بازار می باشد. دیوان دادگستری اروپا، موقعیت مسلط را وضعیتی اقتصادی می داند که بنگاه را قادر می سازد از رقابت در بازار جلوگیری کند تا شرکت نسبت به رقبای مستقل از آنها با مشتریان و مصرف کنندگان رفتار کند.

علل مداخله ی ساختاری در بنگاه های مسلط به صورت ثابت و مداوم در نظام حقوقی امریکا توسعه یافته است. به علاوه، معمولاً به اصلاحات ساختاری به عنوان آخرین سلاح توجه می شد. این توجهات در سال های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ به اوج خود رسید تا جایی که نظریات اقتصادی، انجام فعالیت های اجرایی را در برابر مونوپولی برانگیخت. بعد از چند سال سکون نسبی در برابر بنگاه های مسلط، قضیه ی «مایکروسافت»، جبران های ساختاری را باز هم به صف اول مباحث آنتی تر است برگرداند. بحثی که بر سر بخش جبرانی پرونده های مایکروسافت در امریکا روی داد، بسیار پیشرفته تر از مباحث قبلی مطرح شده در امریکا بود.

در کل، جبران های ساختاری شامل انواع اصلاح های ساختاری، از عدم حذف و الزام بنگاه ها به واگذاری و فروش برخی سرمایه ها و دارایی ها تا درخواست از دیگر بخش های دولت برای تغییر مقررات یا تغییر و اصلاح رویه ها و خط مشیهای تجاری و اقتصادی می باشد.

جبران های ساختاری در آنچه که به نظر می رسد تمرکز مفرط قدرت بازار باشد، مداخله می کند. همچنین این جبران ها فی نفسه الزام آور و لازم الاجرا هستند. ضمن اینکه در مقایسه با جبران های رفتاری، غیر قابل انعطاف تر، سخت تر و موثرتر می باشند. با این وجود با استفاده از جبران های ساختاری در مقابل بنگاههای مسلط ممکن است به میزان قابل توجهی از کارآمدی بنگاه کم شده و موجب بروز مشکلات عملی مهمی در اجرای این شیوه شود. (<http://en.wikipedia.org/wiki/sherman-act>)

۱۳. شیوه های جبران خسارت مصرف کننده در حقوق اسلامی

در خصوص جبران خسارت وارده به مصرف کننده در نتیجه ی عیب کالا و خدمت با توجه به قانون حمایت از حقوق مصرف کنندگان (۱۳۸۸) باید نکته ای مهم را بیان نمود از نواقص این قانون در این قسمت ماده ۲ آن می باشد که در آن قانون گذار مسئولیت مدنی عرضه کنندگان کالا و خدمات را با مسئولیت قراردادی یکسان دانسته و در فرض وجود عیب در کالا و خدمت ارائه شده، تنها به مشتری حقوقی را که از اعمال خیار عیب ناشی می شود داده است. طبق ماده ۴۲۲ قانون مدنی و قواعد اعمال خیار عیب در مسئولیت قراردادی، صاحب خیار می تواند با اعمال حق کند و معامله را فسخ کند و یا ارش بگیرد حال آن که اگر همین قاعده را در فرضی که در نتیجه ی عیب کالا و خدمت به مصرف کننده خسارت وارد شده طبق ماده ۲ قانون حمایت از حقوق مصرف کننده اعمال نمایم بی گمان بعد از فسخ خسارتی که از کالای و خدمت معیوب به مصرف کننده وارد شده بدون جبران باقی می ماند، برای رفع این پدیده می توان از اطلاق ماده ۱۸ همین قانون بهره برد و آن را بر ماده ۲ حاکم نمود زیرا طبق این ماده «چنانچه کالا یا خدمات عرضه شده معیوب باشد و به واسطه ی آن عیب، خساراتی به مصرف کننده وارد گردد متخلف

علاوه بر جبران خسارات به پرداخت جزای نقدی محکوم خواهد شد» اطلاق این ماده جبران خساراتی که از عیب حاصل شده و حتی به فسخ نیز انجامیده شده را در بر می گیرد. این تفسیر مطابق با حقوق مصرف کننده واصل لاضرر می باشد. (جعفری تبار، ۱۳۸۹، ص ۷۹)

نکته مهمی که در این باره باید مورد توجه قرار گیرد این است که استناد به مصالح در فرآیند اجتهاد باید از طریق حاکم اسلامی صورت گیرد زیرا در غیر این صورت اگر قرار باشد هر یک از شهروندان به استناد مصلحت یا اجرای اراده الهی براساس مصالح به هنجارسازی یا اجرای احکام حکومتی مبادرت کند چارچوب هنجاری اجتماع بر هم می خورد. به عبارتی استناد به مصالح در حوزه حقوق عمومی و از سوی حاکم جایز است. (خوئی، ۱۳۷۱، ص ۲۲۵؛ الروحانی، ۱۴۱۲، ص ۳۵)

در مورد قلمرو عملکرد حاکم در استناد به مصالح و استفاده از آن برخی از فقهای شیعه در باب حکومت اسلامی معتقدند که ولی فقیه در مواردی ولایت دارد که مصلحت عمومی به حد لزوم برسد. (الروحانی، ۱۴۱۴، ص ۹۶) به عبارتی با توجه به مطالب پیش گفته به نظر می رسد که مداخله بر اساس مصلحت در صورتی جایز است که بیم اختلال نظام برود. در تأیید این برداشت می توان به معیارهای فقها در مورد حجیت بنای عقلا اشاره کرد. زیرا از نظر ایشان در صورتی هدف بنای عقلا حفظ نظام باشد، بنای مزبور حجّت و قابل پذیرش خواهد بود. (مکارم الشیرازی، ۱۴۱۱، ص ۱۱۹)

دلیل دیگری که می توان در توجیه دخالت حاکم به ویژه در مورد توافقی های ضد رقابتی یا توافقی های موجب انحراف رقابت ارائه کرد روایاتی است که به عدم لزوم شروط مخالف کتاب و سنت دلالت دارد. در پاره ای از این روایاتها شروطی که مخالف امر مباح هستند غیرالزام آور معرفی شده اند. با عنایت به این که علی الاصول از نظر شارع ترک و اتیان امور مباحه مساوی است. گروهی از فقها در خصوص شمول منع روایات مزبور نسبت به مواردی که شرط امر مباحی را ممنوع یا الزام آور می کند اظهار تردید یا تعجب کرده اند. مرحوم خوئی (ره) در این باره می فرماید: احتمال می رود که برخی از مباحتات به ناچار باید الی الابد مباح باشد و خداوند اباحه را در آنها تثبیت کرده است و اشتراط برخلاف آنها خلاف حکم خداوند است و نافذ و ماضی نیست. البته مرحوم خوئی (ره) پس از بیان این احتمال می فرماید گرچه این کبری صحیح است لکن برای آن صغریایی نیافته ایم. (خوئی، ۱۳۷۱، ص ۲۹۲)

نتیجه گیری

با مطالعه تطبیقی با حقوق اتحادیه اروپا در زمینه حقوق رقابت و مالکیت فکری با حقوق اسلامی می توان با گفته که حقوق اسلامی در جهت حمایت از حقوق مصرف کنندگان اقدام به وضع قوانینی نموده است و به دنبال ابداعات و حمایت های جدی از مصرف کنندگان از جمله تعهد به عرضه ی کالای سالم، الزام به ارائه اطلاعات، ارائه صورت حساب، ارائه ضمانت نامه و حمایت های کیفی از مصرف کننده به عمل آورد، ایرادات متعددی را به آن وارد کرده است با هدف آن ناسازگار بوده و تلاش جهت حمایت را تا حدودی بی اثر کرده است. از جمله ی این ایرادات نقص در تعریف مصرف کننده و گستره آن، تعریف عیب و عدم نوآوری در مورد مبنای مسؤولیت درباره ی زیان های ناشی از عیب و عدم ارائه راهکارهای حمایت در این زمینه می باشد.

در نظام حقوقی اسلامی با وضع قانون حمایت از حقوق مصرف کننده نه تنها نوآوری در مبنای مسؤولیت درباره ی زیان های ناشی از تولید معیوب را پیش بینی نکرده، با آوردن قید «مطابق با ضوابط و شرایط مندرج در قوانین و مندرجات قرارداد مربوطه یا عرف در معاملات» ابهامی به وجود آورده و موضوع را به سایر قوانین، قرارداد و عرف ارجاع داده است در حالی که این قانون به عنوان مرجع اصلی حقوق مصرف کننده باید به صراحت در این زمینه تعیین تکلیف می نمود.

از دیگر ایرادات و نواقص در حقوق اسلامی در خصوص حقوق رقابت و مالکیت فکری، عدم پیش بینی مقرراتی در مورد اعتبار یا عدم اعتبار شروط و قراردادهای عدم مسؤولیت با محدود کننده مسؤولیت، عدم پیش بینی کمک های دولتی از جمله در مورد نوسانات ناگهانی قیمت ها می باشد. در خصوص آثار مسؤولیت مدنی و شیوه های جبران خسارت نیز از ایرادات فاحش وجود دارد که در صورت ورود خسارت ناشی از عیب، مسؤولیت مدنی عرضه کننده را همانند مسؤولیت قراردادی فرض کرده و به مصرف کننده ی متضرر تنها حق فسخ و یا گرفتن ارزش به موجب خیار عیب داده است که با این تفسیر ظاهری به نظر می آید چنان چه مصرف کننده اقدام به اعمال حق فسخ نماید حق مطالبه ی خسارت ندارد و در این صورت خسارات اور بلاجبران خواهد ماند و این مخالف اصول عادلانه ی جبران خسارت از جمله اصل لاضرر میباشد.

در معاهده عملکرد اتحادیه اروپا مواد ۸۱ و ۸۲ تشکیل میدهند که ماده ۸۱ به قراردادهای ضد رقابتی و ماده ۸۲ به سوء استفاده از موقعیت مسلط اشاره دارد. از آنجا که در اتحادیه اروپا دستورالعملها در محدوده ی نتیجه ای که از آنها حاصل میشود برای هر دولت عضوی که مخاطب آنست لازم الاجرا میباشد البته شکل و شیوه ی اجرا در اختیار مقامات محلی است برابر ماده ۱۰۳ وظیفه ی وضع مقررات و دستورالعمل ها بر عهده شورای رقابت است که بنا به پیشنهاد کمیسیون و پس از مشورت با پارلمان اروپا جنبه ی اجرائی به خود می گیرد که عبارت از: تضمین تبعیت از ممنوعیتهای قرارداد بند ۱ ماده ۱۰۱ و ۱۰۲ با پیش بینی جزایهای نقدی و کیفی در جامعه ی اروپا کمیسیون از صلاحیتی انحصاری در اعطای معافیت از مقررات رقابتی و به عبارتی تنظیم سیاستهای رقابت در سطح اروپا برخوردار بوده کمیسیون به موجب ماده ۱۷ معاهده اتحادیه اروپا مسئول تضمین اجرای مقررات این معاهده و معاهده های عملکرد اتحادیه اروپاست. در حقوق اسلامی حقوق مصرف جایگاه مهمی دارد، به دلیل اینکه حقوق مصرف، یکی از مهمترین موضوعاتی است که در زندگی همه افراد در هر سن و سنخ، تاثیر دارد.

در حقوق اتحادیه اروپا مسؤولیت مدنی به اعتبار وجود ضمانت اجرا یا عدم آن از آنجا که این مسؤولیت ممکن است ناشی از عدم اجرای قرارداد و یا قانون باشد حقوقدانان آن را به دو نوع قراردادی و خارج از قرارداد تقسیم نموده اند. به عنوان مثال حقوق فرانسه در ماده ۱۱۴۷ و ۱۳۸۲ ق.م. این تقسیم بندی را پذیرفته و به ترتیب هر دو نوع مسؤولیت مدنی را تعریف نموده است. در فقه امامیه این تقسیم بندی وجود ندارد و قانون مدنی ایران نیز فقط جمله «الزامات خارج از قرارداد» بکار برده است بدون اینکه آن را در مقابل الزامات قراردادی مطرح و یا آنها را تعریف نموده باشد. یکی از دلایل عدم تفکیک صریح این دو نوع مسؤولیت در فقه و حقوق ایران این است که هر چند نقض تعهد قراردادی موجب مسؤولیت قراردادی و نقض تعهد قانونی موجب مسؤولیت غیر قراردادی می شود؛ ولی قدر مشترک هر دو نوع مسؤولیت، نقض تعهد و التزام است.

فهرست منابع

- الروحانی، السید محمد صادق (۱۴۱۴)، المسائل المستحدثه، قم: مؤسسه دار الکتب، الطبعة الرابعة.
- الروحانی، محمد صادق (۱۴۱۲)، فقه الصادق، المطبعة العلمیه.
- انصاری، شیخ مرتضی، (۱۳۸۳) مکاسب، ج ۱، چ ۳، قم، آرموس.
- بادینی، حسن، (۱۳۸۴)، فلسفه ی مسئولیت مدنی، ج ۱ شرکت سهامی انتشار، تهران.
- باقری، محمود عباسی، سیمین، (۱۳۹۱)، «سیاست های حقوق رقابت و حقوق مالکیت فکری»، فصلنامه حقوقی مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۴۲، شماره دوم، صفحات ۷۴-۵۹.
- جعفری تبار، حسن، (۱۳۷۵) مسئولیت سازندگان و فروشندگان کالا، چ ۲، تهران، دادگستر.
- جعفری تبار، حسن، (۱۳۸۹)، مسئولیت مدنی کالاها، ج ۱، تهران، انتشارات دادگستر.
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر، (۱۳۸۸)، ترمینولوژی حقوقی، چ ۶ تهران: گنج دانش.
- حراعلی، محمد بن حسن، (بی تا)، وسایل الشیعه، بیروت، دار احیاء الکتب العربیه.
- خوئی، سید ابوالقاسم (۱۳۷۱)، مصباح الفقاهه، نشر وجدانی.
- شیروانی، علی، (۱۳۸۶)، ترجمه و تبیین شرح لمعه، ج ۱۴، چ ۷، دارالعلم.
- قاسمی حامد، عباس، (۱۳۷۵)، «مروری اجمالی بر نظریه تعهد به دادن اطلاعات در قرارداد از دیدگاه حقوقی فرانسه»، مجله کانون وکلای دادگستری، ش ۱۶۵.
- کاتوزیان، ناصر، (۱۳۸۷)، الزام های خارج از قرار داد، ج ۲، چ ۸، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
- کاتوزیان، ناصر، (۱۳۶۹)، حقوق مدنی (قواعد عمومی قراردادها)، ج ۵، چ ۵، شرکت سهامی انتشار، تهران.
- کاتوزیان، ناصر، (۱۳۷۷)، دوره مقدماتی حقوق مدنی (وقایع حقوقی)، چ ۵، تهران، شرکت سهامی انتشار.
- کاتوزیان، ناصر، (۱۳۷۸)، «محدودیت های آزادی قراردادی بر مبنای حمایت از مصرف کننده»، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۳۸، ش ۳؟.
- محسنی، حسن ؛ غفارس فارسانی، بهنام ؛ شوشی نسب، نفیسه، (۱۳۹۱)، دعاوی جمعی و نقش آنها در احقاق حقوق مصرف کنندگان، فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی، سال اول، شماره ۱، پاییز ۱۳۹۱، صفحه ۱۸۲-۱۵۷.
- محقق داماد، سید مصطفی، (۱۳۹۰) قواعد فقه (بخش مدنی)، چ ۳۰، تهران، مرکز نشر علوم اسلامی.
- مکارم الشیرازی، ناصر (۱۴۱۱)، القواعد الفقهیه، قم: مدرسه الامام امیر المومنین (ع)
- موسوی بجنوردی، (بی تا). سید میرزا حسن، القواعد الفقهیه، ج ۲، قم، دارالمکتب العلمیه اسماعیلیان نجفی.
- موسوی خویی، سید ابوالقاسم، (۱۴۲۸ق)، مبانی تکلمه المنهاج، ج ۴۱، چ ۳، قم، موسسه احیاء آثار امام خویی.
- نجفی، شیخ محمد حسن، (۱۹۸۱م) جواهرالکلام فی شرح شرایع السلام، ج ۴۳، چ ۷، تصحیح و تحقیق و تعلیق: رضا استادی، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
- Clark J.M, Toward a Concept of Workable Competition, the American Reviews, vol 2, 1990.
- Jones, A.; Sufrin, B. (2004), EC Competition Law, (2nd Ed), Oxford University Press.
- Jones, A.; Sufrin, B. (2014), EU Competiton Law: Text, Cases, and Materials, UK, Oxford University Press
- Philip Mendes, Intellectual property And Competition Policy In The Biotechnology Industry Organization for Economic Co-operation and Development, 2005, available at 2006, oecd <<http://www.oecd.org>>.
- Agreement on Trade Related Aspect of Intellectual Property Rights, (TRIPS)(1994).
- Bern convention for the protection of literary and artistic works, (1886).
- Brussels Convention on Jurisdiction and the Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters (1968).

Doha Declaration on TRIPS and Public Health, World Trade Organization, (2001).

Ec convention on the Law Applicable to Contractual Obligations (Rome 1980).

Paris Convention for the Protection of Industrial Property,(1886).

Civil liability of competition law and intellectual property rights in Islamic law and the European UnionYahya. Mirzamohammadi¹ Naser.Masoudi² 3-Mostafa. Nonourollahi³**Abstract**

Due to the many formal and substantive differences in competition law and its consequent impact on intellectual property, it has been very difficult to achieve international coordination in this area. In today's civil liability systems, pure and proxy responsibilities are increasing day by day, while such a responsibility does not have much deterrent effect, because in pure liability, a person who is cautious may still be held responsible, and in proxy liability, such as The fault is committed by another person, the person in charge, no matter how careful, can not prevent the damage. Personal responsibility is also based on objective guilt in many cases, they can not help prevention. The Civil Liability Law in 1339, by inserting Article 8, declared any damage to the dignity and credibility of individuals to be claimable. In 1983, the Law on Penalties for Conspiracy and Fraud in Business and Commerce allocated Articles 120 to 125 to this issue. With the approval of the section on punishments and deterrents to the Islamic Penal Code in 1375, only Articles 529 and 530 have been mentioned regarding forgery. EU law also provides for civil liability in competition law and intellectual property rights, and provides for remedial action for damages resulting from errors and omissions. This article seeks to examine the issue of civil liability in competition law and intellectual property law in Islamic law and the European Union in a descriptive-analytical manner.

Keywords: Civil Liability, Competition, Intellectual Property, Islamic Law, EU Law

¹. P.hd private law Student, Department of private law, Faculty of law and political science, Tabriz Branch, Islamic Azad university, Tabriz, Iran. y_mirzamohammadi@yahoo.com

². Assistant Professor, Department of private law, Faculty of law and political science, Tabriz Branch, Islamic Azad university, Tabriz, Iran. (corresponding author). masoudi.naser@yahoo.com

³. Assistant Professor, Department of Law, Khatam University, Tehran, Iran. m.nourollahi@khatam.ac.ir